

УДК 339.564(477)

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.215.117-127>**Єфімова Г.В.**

доктор економічних наук

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Iefimova Ganna

Dr. of Economic Sc.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

<https://orcid.org/0000-0001-5271-2913>**Побережець О.О.**

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Poberezhets Oleksandr

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

<https://orcid.org/0009-0001-8060-9240>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТОВАРНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ СТРУКТУРИ ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДИНАМІКА, ДИСПРОПОРЦІЇ ТА НАПРЯМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ

За результатами дослідження встановлено, що повномасштабна воєнна агресія спричинила кардинальну деформацію товарно-географічної структури експорту України, яка виявилася в порушенні довоєнного балансу між аграрним та металургійним секторами, критичному падінні обсягів експорту продукції важкої промисловості та посиленні залежності національної економіки від сировинних і продовольчих товарів. Європейський вектор зовнішньої торгівлі став домінуючим та фактично безальтернативним, що дозволило частково компенсувати втрату інших регіональних ринків, однак сформувало нову системну загрозу - надвисоку концентрацію експортних потоків у межах одного макрорегіону. Проведено порівняльний аналіз експортного портфелю України з країнами ЄС та світу на спільних ринках. Найвищий рівень конкуренції зафіксовано з Болгарією, високий - з країнами ЄС, низький - зі США та Китаєм. Запропоновано стратегічні напрями зовнішньоторговельної політики: диверсифікація географії експорту, поглиблення переробки сировини, активізація торговельної дипломатії на перспективних ринках.

Ключові слова: воєнний стан, експорт, товарна структура, сировина, географічний розподіл, комбінований індекс схожості експорту (CESI), конкуренція, диверсифікація, логістика, виробництво.

TRANSFORMATION OF UKRAINE'S COMMODITY-GEOGRAPHICAL EXPORT STRUCTURE UNDER MARTIAL LAW: TRENDS, DISPROPORTIONS, AND DIRECTIONS FOR DIVERSIFICATION

The study found that full-scale military aggression led to a radical change in the commodity and geographical structure of Ukraine's exports, manifested in a disruption of the pre-war balance between the agricultural and metallurgical sectors, a critical decline in exports of heavy industrial products, and an increased dependence of the national economy on raw materials and foodstuffs. The European vector of foreign trade became dominant and virtually the only option, which allowed for partial compensation for the loss of other regional markets, but created a new systemic threat—an excessively high concentration of export flows within a single macro-region. A comparative analysis of Ukraine's export portfolio with EU countries and the rest of the world in common markets was conducted.

The highest level of competition was recorded with Bulgaria, a high level with EU countries, and a low level with the U.S. and China. Strategic directions for foreign trade policy are proposed: diversification of export markets, deepening the processing of raw materials, and intensifying trade diplomacy in promising markets. The relevance of this topic stems from the unprecedented challenges facing Ukraine's export sector under martial law, when traditional logistics routes were blocked and a significant portion of production capacity was destroyed. The aim of the study is to conduct an in-depth analysis of the dynamics and structural shifts in exports, assess the competitive potential of domestic goods in global markets, and identify strategic priorities for diversifying foreign trade policy. The research methods are based on a systematic approach, comparative analysis, and economic-mathematical modeling using a modified Finger - Kraenin

ISSN друкованої версії: 2224-6282

ISSN електронної версії: 2224-6290

© Єфімова Г.В., Побережець О.О., 2026

index, which integrates the commodity and geographical components of similarity in export portfolios. The results obtained demonstrate a fundamental transformation of Ukraine's export model, a loss of market diversification, and the emergence of high levels of competitive tension with certain partner countries. The practical value of the findings lies in the identification of specific strategic directions for improving foreign trade policy, which can be utilized by government agencies in formulating economic development strategies, as well as by entities engaged in foreign economic activity to adapt their export strategies in the context of military aggression and post-war reconstruction.

Keywords: martial law, exports, commodity structure, raw materials, geographical distribution, combined export similarity index (CESI), competition, diversification, logistics, production.

JEL classification: F10, F15, F14.

Постановка проблеми. Сучасний етап трансформації глобального економічного простору характеризується безпрецедентним загостренням геоекономічного суперництва, структурною перебудовою міжнародних ланцюгів створення вартості та реконфігурацією ключових торговельних маршрутів. Для України в умовах повномасштабної воєнної агресії та тривалого воєнного стану завдання збереження, адаптації та стратегічного розгортання експортного потенціалу трансформувалося з площини суто економічної доцільності в імператив забезпечення національної безпеки та життєздатності держави. Спричинені війною масштабні руйнування (руйнування індустріальних об'єктів, тривала блокада традиційних глибоководних морських портів, втрата традиційних ринків збуту) - негативно вплинули на національний експортний сектор, спричинивши глибокі диспропорції у його асортиментному наповненні та суттєві зрушення в географічній спрямованості торговельних потоків.

Попри кризову адаптацію та відносно успішну переорієнтацію українських експортерів на європейські ринки, така трансформація сформувала нові системні загрози. Критично висока географічна концентрація експорту в межах одного макрорегіону на тлі прогресуючого скорочення асортименту до низькотехнологічних та сировинних позицій суттєво підвищує вразливість національної господарської системи. Водночас вихід на європейський ринок актуалізував проблему прихованого та прямого конкурентного протистояння з іншими провідними регіональними експортерами, які мають схожі вектори товарної та географічної спеціалізації. Зазначені обставини зумовлюють актуальність цього дослідження, спрямованого на комплексне оцінювання конкурентного потенціалу українського експорту за допомогою комбінованого математичного інструментарію та розроблення на цій основі стратегічних векторів розвитку зовнішньоторговельної сфери в умовах воєнної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній економічній літературі проблематика трансформації зовнішньоторговельних потоків України в умовах безпрецедентних воєнних викликів посідає одне з ключових місць. Наявний масив наукових публікацій за своїм тематичним спрямуванням є багатоаспектним і охоплює взаємопов'язані макроекономічні, структурно-галузеві, географічні та інструментально-методологічні виміри окресленої архітектури.

Значний внесок у дослідження загальних макроекономічних наслідків військової агресії для зовнішньоторговельного сектору держави зробили такі вчені, як

О. Шнирков, О. Філіпенко та Л. Поліщук [1]. Автори комплексно аналізують воєнну трансформацію міжнародних економічних зв'язків України, наголошуючи на критичній ролі експортного потенціалу як фундаментального детермінанта стійкості національної господарської системи. На аналогічних висновках ґрунтується й розвідка З. Атаманчук та Є. Приймак [2], які фокусують увагу на сучасному зрізі торговельно-економічних відносин України з країнами Європейського Союзу, доводячи незворотність та стратегічну важливість поглиблення євроінтеграційних процесів для стабілізації макродинаміки.

Логічним продовженням макроекономічного аналізу в науковій періодиці виступає дослідження деструктивних структурних змін безпосередньо всередині товарного складу українського експорту. Зокрема, кризовий стан та негативну динаміку розвитку вітчизняного металургійного комплексу в умовах системної нестабільності висвітлено у праці А. Даценка [3]. Глибокий аналіз специфічних викликів, із якими зіткнулися підприємства важкої промисловості через втрату активів та руйнування виробничих ланцюгів, представлено у дослідженні З. Дзуліт та К. Андрусак [4].

Дзеркальні процеси в аграрній сфері досліджує Я. Гуменюк [5], підкреслюючи небезпечне зростання залежності макроекономічної стабільності України від високоуразливого продовольчого експорту. Різноманітні аспекти логістичної адаптації, інституційного забезпечення та адаптивних механізмів агросектору деталізовано в публікаціях С. Бондаренка зі співавторами [6], С. Сегеди [7], О. Гривківської та Р. Карпінського [8], Н. Пітель [9], а також Т. Решитько [10].

Окреслене аналітичне підґрунтя зумовлює необхідність використання математичного інструментарію, здатного інтегрувати товарні та географічні зрушення для оцінювання рівня міжнародної конкуренції. Основним у цьому контексті є методологічний підхід Л. Власенко [11], який успішно адаптував класичний індекс Фінгера-Крейніна до специфіки зовнішньоторговельної діяльності України. Автором було запропоновано комбінований індекс схожості експорту (CESI), який комплексно враховує як товарну структуру, так і географічний розподіл експорту.

Узагальнення наявних теоретико-методологічних підходів свідчить, що при значній кількості наукових напрацювань цілісний та комплексний аналіз товарно-географічної структури експорту України із застосуванням комбінованого індексу схожості (CESI) в умовах тривалого воєнного стану досі системно не

проводився. Не визначено кількісні параметри оновленого конкурентного середовища та відсутня чітка структуризація країн-партнерів за рівнем потенційного суперництва на світових ринках, що ускладнює обґрунтування стратегічних пріоритетів зовнішньоторговельної політики.

Метою статті є поглиблений аналіз товарно-географічної структури експорту України у 2020-2025 рр., оцінка конкурентного потенціалу вітчизняних товарів на глобальних ринках із застосуванням комбінованого індексу схожості експорту (CESI), а також ідентифікація на цій основі стратегічних пріоритетів диверсифікації зовнішньоторговельної політики держави в умовах воєнної економіки.

Методи дослідження. Методика дослідження товарно-географічної структури експорту України ґрунтується на використанні загальнонаукових і спеціальних методах економічного аналізу. Зокрема, порівняльно-аналітичний метод використано для зіставлення динаміки експорту в довоєнний (2021 р.) та воєнний (2022–2025 рр.) періоди, а також для оцінки змін у товарній та географічній структурі; системний підхід - для структурування експортного потенціалу України як багаторівневої системи, що охоплює макроекономічну динаміку, товарну номенклатуру та географічний розподіл торговельних потоків у їхньому взаємозв'язку; табличний метод застосовано для систематизації результатів дослідження та візуалізації динаміки експорту України, товарної структури, географічного розподілу, розрахованих значень індексів схожості експорту ESIC, ESICt, CESI для України з основними країнами-партнерами, а також детальної декомпозиції індексів для України та Болгарії, що забезпечило наочність і

доказовість виявлених закономірностей; метод економіко-математичного моделювання - для кількісної оцінки конкурентного потенціалу українських товарів на глобальних ринках; методи узагальнення та абстрагування - для формування стратегічних напрямів зовнішньоторговельної політики на основі виявлених диспропорцій і конкурентних ризиків.

Виклад основних результатів дослідження. Воєнна трансформація національного господарського комплексу, що супроводжувалася руйнуванням виробничих потужностей та глибокою логістичною кризою, безпосередньо віддзеркалилася на вартісних та обсягових параметрах вітчизняного експорту. Статистичний аналіз макродинаміки за період 2020-2025 рр. дає змогу чітко розмежувати етапи довоєнного розвитку, шокового падіння та подальшої кризової адаптації експортного сектору України.

Офіційна статистика державної митної служби України (табл. 1) засвідчує високу волатильність експорту України у 2020-2025 рр. Після досягнення максимального значення у 2021 р. (68,09 млрд дол. США, зростання на 38,4%) відбулося стрімке падіння внаслідок повномасштабного вторгнення. У 2022 р. експорт скоротився на 35,1% (до 44,17 млрд дол. США), а найнижчий показник зафіксовано у 2023 році – 36,19 млрд дол. США (-18,1%). Рівень експорту 2025 р. залишається нижчим за довоєнний показник 2021 р. (40,46 млрд дол. США), що свідчить про глибокі структурні зміни в економіці країни. Як зазначають О. Шнирков, А. Філіпенко та Л. Поліщук, «важливим складником стійкості економіки України є зовнішня торгівля, адже її частка у структурі ВВП у різні періоди варіюється від 30% до 50%» [1].

Таблиця 1

Динаміка загального експорту України, 2020-2025 рр. (млрд дол. США)

Показник	2020р.	2021р.	2022р.	2023р.	2024р.	2025р.
Експорт товарів (млрд дол. США)	49,19	68,09	44,17	36,19	41,73	40,46
Темп зростання,% до попереднього року	-	38,4	-35,1	-18,1	15,3	-3,0

Джерело: складено авторами на основі даних державної митної служби України [12].

Наведені дані ITC Trade Map (табл. 2) свідчать про критичну зміну товарної структури експорту України. У довоєнному 2021 р. обсяги аграрної продукції (зернові - 12,34 млрд дол. США, жири та олії - 7,04 млрд дол. США, олійне насіння - 2,44 млрд дол. США) та металургійної продукції (чорні метали - 13,95 млрд дол. США, руди - 7,12 млрд дол. США) були збалансованими. З 2022 р. цей баланс порушено: експорт чорних металів у 2025 р. (3,53 млрд дол. США) залишається майже в чотири рази нижчим за довоєнний рівень, що підтверджує висновки дослідження Даценка А. щодо негативної динаміки розвитку галузі в нестабільних умовах [3]. Експорт руд скоротився з 7,12 млрд дол. США у 2021 р. до 3,58 млрд дол. США у 2025 р. - більш ніж удвічі. Особливої уваги заслуговує падіння експорту зернових у 2025 р. (6,09 млрд дол. США) порівняно з 2024 р.

(9,42 млрд дол. США) - скорочення на 35,3%, що спричинено цілеспрямованими атаками на інфраструктуру забезпечення експорту продовольства.

Водночас експорт олійного насіння у 2025 р. (2,93 млрд дол. США) перевищив довоєнний рівень 2021 р. (2,44 млрд дол. США), що свідчить про часткове переорієнтування аграрного сектору на вивезення сировини замість продуктів її переробки. Незважаючи на скорочення експорту зернових у 2025 р., групи 10 (зернові), 15 (жири та олії) та 12 (насіння) разом забезпечили майже 40% всього експорту України в 2025 р. (табл. 2). Це зміцнює позицію України як надійного постачальника продовольства, але водночас, як зазначає Гуменюк Я. М., свідчить про зростання залежності економіки від одного, дуже вразливого до зовнішніх факторів, сектору [5].

Таблиця 2

Товарна структура експорту України за основними товарними групами, 2021-2025 рр. (млрд дол. США)

Код	Товарна група	2021р.	2022р.	2023р.	2024р.	2025р.
10	Зернові культури	12,34	9,17	8,31	9,42	6,09
15	Жири та олії	7,04	5,98	5,65	5,76	6,34
12	Олійне насіння	2,44	3,78	2,82	3,36	2,93
72	Чорні метали	13,95	4,56	2,65	3,10	3,53
26	Руди, шлаки та зола	7,12	3,08	1,87	2,94	3,58

Джерело: складено авторами на основі даних ITC Trade Map [13].

На основі офіційних даних Державної митної служби України за 2021–2025 рр. (табл. 3) виявлено ключові тенденції в географічному розподілі національного експорту. У 2025 р. структура експорту за регіональним спрямуванням характеризувалася переважною орієнтацією на європейські ринки: частка

Європи досягла 60,6%, з яких 57,8% припало на країни Європейського Союзу. Домінування європейського напрямку зумовлене різким скороченням експортних поставок до Азії (з 23,19 млрд дол. США у 2021 р. до 9,41 млрд дол. США у 2025 р.) та країн СНД (з 7,28 до 2,09 млрд дол. США).

Таблиця 3

Географічний розподіл експорту України, 2021-2025 р.р.

Континент / Регіон	2021р.		2025р.	
	Експорт, млрд дол. США	Частка в загальному експорті, %	Експорт, млрд дол. США	Частка в загальному експорті, %
Європа	28,50	41,9	24,51	60,6
у тому числі ЄС	26,80	39,4	23,4	57,8
Азія	23,19	34,1	9,41	23,3
Африка	5,62	8,3	3,03	7,5
Америка	3,27	4,8	1,37	3,4
Австралія та Океанія	0,09	0,1	0,03	0,1
Країни СНД	7,28	10,7	2,09	5,2
Інші регіони	0,1	0,1	0,02	–
Загалом	68,06	100,0	40,46	100,0

Джерело: складено авторами на основі даних державної митної служби України [12].

Порівняно з 2021 р. найбільше абсолютне падіння зафіксовано для Китаю: обсяг експорту зменшився з 8,00 млрд дол. США (11,76%) до 2,75 млрд дол. США (6,50%). Також суттєво втрачено позиції в Індії (з 2,49 млрд дол. США до 0,90 млрд дол. США) та Італії (з 3,47 млрд дол. США до 2,14 млрд дол. США). Водночас деякі європейські країни наростили частки в загальному експорті: Німеччина - з 4,21% до 8,31%, Іспанія - з 2,46% до 5,11%, Чеська Республіка - з 2,08% до 4,11%, Болгарія - з 1,23% до 2,64%.

Слід зазначити що зростання часток таких країн як Польщі (з 7,68% до 12,05%), Нідерландів (з 3,32% до 4,62%), Туреччини (з 6,09% до 6,22%), Єгипту (з 2,86% до 4,47%), США (з 2,37% до 3,56%), Румунії (з 2,27% до 3,31%), Угорщини (з 2,38% до 2,45%), Великої Британії (з 1,59% до 2,36%), Австрії (з 1,34% до 1,97%) відбулося внаслідок загального падіння українського експорту (табл. 4).

Важливо відзначити, що серед 19 найбільших

партнерів 14 є країнами-членами ЄС: Польща (12,05% - 5,10 млрд дол. США), Німеччина (8,31% - 3,52 млрд дол. США), Іспанія (5,11% - 2,16 млрд дол. США), Італія (5,06% - 2,14 млрд дол. США) Нідерланди (4,62% - 1,96 млрд дол. США), Чеська Республіка (4,11% - 1,74 млрд дол. США), Румунія (3,31% - 1,40 млрд дол. США), Болгарія (2,64% - 1,12 млрд дол. США), Франція (2,50% - 1,06 млрд дол. США), Угорщина (2,45% - 1,04 млрд дол. США), Словаччина (2,22% - 0,94 млрд дол. США) Австрія (1,97% - 0,83 млрд дол. США). Їхня сукупна частка в загальному експорті становить понад 55%, що свідчить про високий рівень інтеграції України до внутрішнього ринку Євросоюзу. (табл. 4). Така висока концентрація експорту створює прямі загрози для економічної безпеки України, підвищуючи чутливість національної економіки до змін конкурентного середовища з боку країн-партнерів.

Таблиця 4

Найбільші країни-партнери за обсягом експорту України у 2025 р.

Країни	2021р.		2025р.	
	Експорт, млрд дол. США	Частка в загальному експорті, %	Експорт, млрд дол. США	Частка в загальному експорті, %
Польща	5,23	7,68	5,10	12,05
Німеччина	2,87	4,21	3,52	8,31
Китай	8,00	11,76	2,75	6,50
Туреччина	4,14	6,09	2,63	6,22
Іспанія	1,68	2,46	2,16	5,11
Італія	3,47	5,10	2,14	5,06
Нідерланди	2,26	3,32	1,96	4,62
Єгипет	1,95	2,86	1,89	4,47
Чехія	1,42	2,08	1,74	4,11
США	1,62	2,37	1,51	3,56
Румунія	1,54	2,27	1,40	3,31
Болгарія	0,84	1,23	1,12	2,64
Молдова	0,86	1,27	1,10	2,60
Франція	0,90	1,33	1,06	2,50
Угорщина	1,62	2,38	1,04	2,45
Велика Британія	1,08	1,59	1,00	2,36
Словаччина	1,00	1,47	0,94	2,22
Індія	2,49	3,66	0,90	2,13
Австрія	0,92	1,34	0,83	1,97

Джерело: складено авторами на основі даних ITC Trade Map [13].

Для оцінки ступеня конкурентного протистояння між Україною та її ключовими торговельними партнерами у 2025 р. було використано комбінований індекс схожості експорту (CESI), запропонований

Власенко Л. В. [11].

Комбінований індекс схожості експорту (CESI) розраховується за формулою:

$$CESI = \frac{ESI_c + ESI_{ct}}{2}$$

Індекс товарної схожості (ESI_c) розраховується за формулою:

$$ESI_c = \left\{ \sum_i \min \left(\frac{x_{i,a}}{X_a}, \frac{x_{i,b}}{X_b} \right) \right\} \times 100$$

Індекс географічної схожості (ESI_{ct}) розраховується за формулою:

$$ESI_{ct} = \left\{ \sum_j \min \left(\frac{x_{j,a}}{X_a}, \frac{x_{j,b}}{X_b} \right) \right\} \times 100$$

де:

$x_{i,a}$ - експорт товару i країни a

$x_{i,b}$ - експорт товару i країни b

X_a, X_b - загальний експорт товару країни a та b відповідно

$x_{j,a}$ - експорт країни a до країни-імпортера j

$x_{j,b}$ - експорт країни b до країни-імпортера j

Як зазначає автор [11], класичний індекс Фінгера-Крейніна, попри його міжнародне визнання як найпоширенішого інструменту кількісної оцінки подібності експортних портфельів двох країн, має суттєве обмеження: він враховує виключно товарну структуру експорту, повністю ігноруючи географічний розподіл ринків збуту. Це може призводити до хибних висновків, оскільки навіть за високого ступеня товарної схожості

пряма конкуренція між країнами буде мінімальною, якщо вони реалізують свою продукцію на різних географічних ринках. Індекс CESI інтегрує дві складові: індекс товарної схожості (ESI_c), що визначає подібність товарних груп в експорті двох країн, та індекс географічної схожості (ESI_{ct}), що визначає подібність ринків збуту (країн-імпортерів) для цих товарів. Розрахунок CESI як середнього арифметичного цих двох індексів

дає інтегральну оцінку конкурентного тиску: високе значення CESI свідчить, що країни не лише мають подібну товарну спеціалізацію, але й конкурують на спільних географічних ринках.

Для розрахунку індексу ESIC було використано дані про вартість експорту за товарними групами (кодами) для кожної з досліджуваних країн, для індексу ESICt - дані про вартість експорту досліджуваних країн у розрізі країн-імпортерів. Базою розрахунку індексів (ESIC, ESICt) слугували дані ITC Trade Map за 2025 р., що акумулюють офіційну статистику зовнішньої торгівлі з бази даних UN COMTRADE - найбільшого репозиторію, який ведеться Статистичним відділом ООН та забезпечує стандартизовану інформацію за Гармонізованою системою (HS) для більшості країн світу. Доступ до цих даних через інтерфейс Trade Map, розроблений Міжнародним торговельним центром (ITC) - спільною агенцією СОТ та ООН, дозволяє отримувати як агреговані показники за товарними групами (для розрахунку ESIC), так і деталізовану інформацію в розрізі країн-імпортерів (для розрахунку ESICt), що забезпечує методологічну узгодженість даних для обох складових індексу [13, 14]. Такий підхід дозволяє мінімізувати методологічні розбіжності та отримати надійну оцінку конкурентного середовища для українського експорту в умовах, коли дані національної митниці та міжнародної статистики можуть відрізнятися через різні методології обліку, зокрема через різницю в оцінці вартості товарів (FOB проти CIF), різне трактування транзитних вантажів та реекспорту, а також через затримки у

звітності країн до міжнародних баз даних.

Результати розрахунку індексу CESI для 19 ключових торговельних партнерів України (табл. 5) підтверджують, що найбільший конкурентний тиск на український експортний сектор спостерігається у Центрально-Східній та Південно-Східній Європі, де найбільш виражену структурну загрозу для українських виробників становить Болгарія (CESI=50,54). На відміну від Румунії, де високий індекс схожості (CESI=50,08) формується переважно за рахунок географічного збігу (ESICt=62,37), індекс схожості Болгарії є максимально подібним до України за товарними групами (ESIC=44,26) та географічною структурою експорту (ESICt=56,82). Це означає, що українські та болгарські виробники конкурують не лише на одних і тих самих ринках, але й пропонують ідентичні товарні групи, що посилює ризики для економічної безпеки України. З огляду на зазначене, Болгарію слід розглядати як найбільш структурно детермінованого конкурента України на європейському ринку, а моніторинг її експортної політики є критично важливим для нейтралізації загроз економічній безпеці та мінімізації ризиків для українських експортерів (табл. 5). Цей висновок узгоджується з результатами попереднього дослідження Власенко Л. В., яким було встановлено, що Болгарія є найбільш вірогідним конкурентом України на глобальних ринках (CESI=48,37 у 2020 р.), а відтак підтверджується стійкість високого рівня конкурентного протистояння між двома країнами впродовж останніх років [11].

Таблиця 5

**Індекси схожості експорту України з основними партнерами у 2025 р.
(Розрахунок комбінованого індексу схожості експорту (CESI))**

Країна	ESIC	ESICt	CESI
Болгарія	44,26	56,82	50,54
Румунія	37,79	62,37	50,08
Польща	38,92	55,80	47,36
Туреччина	38,36	55,80	47,08
Австрія	37,83	54,97	46,40
Молдова	47,22	43,66	45,44
Угорщина	30,07	59,89	44,98
Німеччина	31,74	57,68	44,71
Словаччина	31,37	57,48	44,43
Італія	34,47	53,11	43,79
Франція	34,65	52,79	43,72
Чехія	31,46	54,81	43,14
Іспанія	37,91	47,38	42,64
Нідерланди	36,31	46,92	41,62
Єгипет	33,74	42,06	37,90
Велика Британія	25,32	46,78	36,05
Індія	33,84	34,34	34,09
США	28,70	34,27	31,48
Китай	29,51	31,37	30,44

Джерело: складено авторами на основі даних ITC Trade Map [13].

Аналіз структури товарних груп експорту України та Болгарії у 2025 р. (табл. 6) свідчить, що значення індексу ESIc (44,26) формується переважно за рахунок трьох концептуально відмінних сегментів

національних економік: машинобудівного (код 85), аграрно-сировинного та металургійного (код 26) (код 10) (табл. 6).

Таблиця 6

Розрахунок індексу схожості експорту України та Болгарії за товарною структурою (ESIc), 2025р.

Код	Товарна група	Україна		Болгарія		min
		Обсяг експорту, млрд дол. США	Частка, %	Обсяг експорту, млрд дол. США	Частка, %	
'85	Електричні машини та обладнання, а також їхні частини; пристрої для запису та відтворення звуку, телевізійні ...	2,89	6,84	5,16	10,97	6,84
'10	Зернові культури	6,1	14,4	1,72	3,66	3,66
'26	Руди, шлаки та зола	3,58	8,46	1,69	3,59	3,59
'84	Ядерні реактори, котли, машини та механічні пристрої; їхні частини	0,88	2,09	3,60	7,64	2,09
'73	Вироби з заліза або сталі	0,94	2,22	0,95	2,01	2,01
'12	Олійні насіння та плоди; різні зерна, насіння та плоди; промислові або лікарські ...	2,93	6,92	0,88	1,88	1,88
'94	Меблі; постільні речі, матраци, матрацні основи, подушки та подібні м'які меблі; ...	1,04	2,47	0,82	1,75	1,75
'15	Тваринні, рослинні або мікробні жири та олії, а також продукти їх розщеплення; готові харчові жири; ...	6,34	14,98	0,81	1,72	1,72
'72	Залізо та сталь	3,54	8,35	0,76	1,62	1,62
'19	Продукти з зернових, борошна, крохмалю або молока; кондитерські вироби	0,49	1,16	0,58	1,22	1,16
'23	Залишки та відходи харчової промисловості; готові корми для тварин	1,74	4,1	0,50	1,06	1,06
'44	Деревина та вироби з деревини; деревне вугілля	1,93	4,57	0,38	0,81	0,81
'04	Молочні продукти; пташині яйця; натуральний мед; їстівні продукти тваринного походження, не зазначені в інших позиціях ...	0,76	1,8	0,30	0,65	0,65
'02	М'ясо та їстівні м'ясні субпродукти	1,14	2,70	0,22	0,48	0,48
'08	Їстівні фрукти та горіхи; шкірка цитрусових або динь	0,65	1,54	0,19	0,39	0,39
	Інші групи	7,37	17,4	28,5	60,55	14,55
Всього		42,32	100	47,06	100	44,26

Джерело: складено авторами на основі даних ITC Trade Map [13].

Найбільшу мінімальну частку зафіксовано для групи «Електричні машини та обладнання» (код 85) - 6,84. Цей показник відображає глибоку інтеграцію обох держав у європейські виробничі ланцюги, зокрема в секторі виробництва електричних машин та обладнання. Для Болгарії частка цієї товарної групи в структурі експорту складає 10,97%, тоді як в Україні - 6,84%. Такий розподіл свідчить про різний ступінь залученості до європейських виробничих ланцюгів, однак перегин інтересів на ринках третіх країн генерує високий рівень конкурентної напруги. Другою за величиною мінімальної частки є група «Зернові культури» (код 10) - 3,66%. Попри те, що частка Болгарії становить лише 3,66% (проти 14,40% в Україні), присутність

двох країн на спільних ринках зернових створює передумови для конкурентного протистояння. Аналогічну ситуацію зафіксовано для групи «Руди, шлаки та зола» (код 26) - 3,59%, де частка України становить 8,46%, а Болгарії - 3,59%, що свідчить про асиметричну сировинну спеціалізацію за наявності спільних ринків збуту.

Четвертою за величиною мінімальної частки є група «Ядерні реактори, котли, машини та механічні пристрої» (код 84) - 2,09%. Якщо в машинобудівній групі (код 85) домінувала Болгарія з відносно помірною перевагою, то в цій групі структура є дзеркально протилежною: частка Болгарії сягає 7,64%, що майже втричі перевищує український показник (2,09%). Така

диспропорція є наслідком значно вищого ступеня інтеграції болгарського важкого машинобудування до європейських виробничих кооперацій завдяки членству в ЄС, залученню масштабних прямих іноземних інвестицій та участі у спільних промислових кластерах.

Внесок групи олійного насіння та плодів (код 12) становить 1,88%. Слід зазначити, що за цією позицією експорт Болгарії (1,88%) є суттєво нижчим за український (6,92%). Така диспропорція означає, що потенціал зростання конкурентного тиску з боку українських виробників на болгарських ринках є значно вищим. Виробництво олійних культур в Україні має беззаперечні конкурентні переваги, зумовлені сприятливими природно-кліматичними умовами, більшими посівними площами та ефектом масштабу. Група жирів та олій (код 15) демонструє найбільшу асиметрію: частка України становить 14,98%, тоді як Болгарії - лише 1,72%. Відповідно, внесок цієї групи до індексу ESIC обмежується мінімальним значенням 1,72%. Це свідчить про те, що українські виробники олійно-жирової продукції займають домінуючі позиції в регіоні. Групи чорних металів (код 72) та виробів із них (код 73) сукупно забезпечують внесок 3,63% (1,62% + 2,01%). Падіння українського експорту металургійної продукції внаслідок воєнних руйнувань (з 13,95 млрд дол. США у 2021 р. до 3,53 млрд дол. США у 2025 р.) призвело до відносного вирівнювання часток обох країн у цьому сегменті, що парадоксальним чином збільшило індекс схожості, хоча абсолютні обсяги українського експорту залишаються критично низькими (табл. 6).

Отже, за результатами декомпозиції індексу ESIC для Болгарії можна зробити висновок, що конкурентне протистояння між двома країнами має подвійну природу: у машинобудівному сегменті воно є наслідком інтеграції обох економік у спільні виробничі ланцюги, тоді як в аграрному - результатом прямої конкуренції на ринках третіх країн, де українські виробники завдяки природним та масштабним перевагам створюють системний тиск на болгарських аграріїв. Останнє пояснює активну позицію Болгарії щодо ініціювання торговельних обмежень у рамках спільної аграрної політики ЄС.

Дані табл. 7 свідчать про високий ступінь подібності ринків збуту України та Болгарії (ESICT = 56,82). Найбільший внесок до цього показника забезпечують провідні європейські економіки та сусідні країни, де інтереси обох держав перетинаються найбільшою мірою.

Найвищий рівень географічного збігу зафіксовано для Німеччини - 8,31. Цей ринок є першим за обсягом для Болгарії (14,33) та другим для України (8,31). Другим за значущістю напрямом конкуренції виступає Туреччина з внеском 6,22, що пояснюється її географічним положенням як ключового ринку для чорноморського експорту обох країн. Показник Румунії є важливим індикатором: для Болгарії ця країна є найближчим сусідом і ключовим торговельним партнером, акумулюючи 10,52 болгарського експорту, тоді як Україна спрямовує туди 3,31% своїх товарів, що забезпечує внесок до

індексу на рівні 3,31. Подібні значення в діапазоні 2-5 спостерігаються для Італії (5,06), Польщі (2,62), Франції (2,50) та США (2,16). Отже, розрахунок індексу географічної схожості (ESICT) свідчить, що інтеграція України до європейського торговельного простору відбувається в умовах значного перетину ринків збуту з країнами Центрально-Східної та Південно-Східної Європи. Українські експортери конкурують на тих самих географічних напрямках, що й Болгарія, яка має інституційні переваги повноправного члена ЄС. Це обґрунтовує необхідність поступового переходу від експорту сировини до постачання продукції з вищою часткою доданої вартості, підвищення якості товарів та укладання довгострокових контрактів із кінцевими споживачами в Західній Європі.

З огляду на виявлені закономірності щодо трансформації товарно-географічної структури експорту та розраховані значення комбінованого індексу схожості експорту (CESI), стратегічними напрямками зовнішньоторговельної політики України мають стати:

— Диверсифікація географії експортних потоків та розбудова альтернативних логістичних маршрутів: подолання надвисокої концентрації торгівлі в межах європейського регіону та відновлення присутності українських товарів на ринках віддалених регіонів Азії, Африки та Америки, де зафіксовано найнижчий рівень конкурентного протистояння, зокрема зі США та Китаєм.

— Поглиблення переробки сировини. Зменшення критичної залежності від низько технологічного аграрного експорту (зернових та олійного насіння) і перехід до постачання продукції з вищою часткою доданої вартості. Це забезпечить зростання валютних надходжень до державного бюджету, стимулюватиме створення нових робочих місць у переробній промисловості та підвищить загальну макроекономічну стійкість національної економіки.

— Формування стратегічних механізмів зовнішньоторговельного партнерства. Перехід від спотових (разових) угод до практики укладання довгострокових контрактів. Це дозволить нівелювати інституційні та регуляторні переваги іноземних конкурентів, мінімізувати ризики прихованого чи прямого протекціонізму та забезпечити стабільність зовнішньоторговельних потоків держави.

— Інтеграція у спільні європейські виробничі ланцюги. Підтримка та технологічна модернізація секторів із високим ступенем кооперації, зокрема у сфері машинобудування.

— Системний моніторинг експортної політики ключових конкурентів. Розробка та впровадження інструментів постійного аналізу торговельних стратегій іноземних конкурентів на спільних ринках збуту. Це дасть змогу органам державної влади та бізнесу завчасно реагувати на ризики ініціювання нових протекціоністських і торговельних обмежень.

Таблиця 7

Розрахунок індексу схожості експорту України та Болгарії за географічними напрямками (ESIct), 2025 р.

№	Країни-партнери	Україна		Болгарія		min
		Обсяг експорту, млрд дол. США	Частка, %	Обсяг експорту, млрд дол. США	Частка, %	
1	Німеччина	3,52	8,31	6,74	14,33	8,31
2	Туреччина	2,63	6,22	3,38	7,19	6,22
3	Італія	2,14	5,06	3,06	6,50	5,06
4	Румунія	1,40	3,31	4,95	10,52	3,31
5	Польща	5,10	12,05	1,24	2,62	2,62
6	Франція	1,06	2,5	1,49	3,17	2,50
7	США	1,51	3,56	1,02	2,16	2,16
8	Іспанія	2,16	5,11	1,01	2,14	2,14
9	Велика Британія	1,00	2,36	0,97	2,07	2,07
10	Нідерланди	1,96	4,62	0,94	1,99	1,99
11	Чеська Республіка	1,74	4,11	0,90	1,91	1,91
12	Австрія	0,83	1,97	0,82	1,74	1,74
13	Китай	2,75	6,5	0,81	1,73	1,73
14	Бельгія	0,62	1,47	0,87	1,85	1,47
15	Угорщина	1,04	2,45	0,66	1,39	1,39
16	Греція	0,45	1,06	2,85	6,06	1,06
17	Словаччина	0,94	2,21	0,47	1,00	1,00
18	Єгипет	1,89	4,47	0,38	0,81	0,81
19	Грузія	0,27	0,63	0,42	0,89	0,63
20	Сербія	0,24	0,56	1,16	2,46	0,56
21	Данія	0,23	0,54	0,24	0,52	0,52
22	Саудівська Аравія	0,4	0,95	0,23	0,48	0,48
23	Індія	0,9	2,13	0,20	0,43	0,43
24	Канада	0,18	0,42	0,28	0,60	0,42
25	Республіка Молдова	1,10	2,60	0,19	0,40	0,40
26	Словенія	0,5	1,19	0,19	0,40	0,40
27	Швейцарія	0,17	0,4	0,39	0,82	0,4
28	Ізраїль	0,38	0,89	0,18	0,38	0,38
29	Литва	0,58	1,37	0,13	0,28	0,28
30	Казахстан	0,37	0,89	0,11	0,23	0,23
31	Республіка Корея	0,29	0,68	0,10	0,22	0,22
32	Індонезія	0,43	1,02	0,08	0,16	0,16
33	Латвія	0,27	0,65	0,07	0,15	0,15
34	Азербайджан	0,28	0,67	0,03	0,07	0,07
35	Інші країни	2,99	7,07	10,51	22,33	3,60
Всього		42,32	100	47,07	100	56,82

Джерело: складено авторами на основі даних ITC Trade Map [13].

Висновки. На основі проведеного комплексного аналізу товарно-географічної структури експорту та розрахунку комбінованих індексів схожості експорту (CESI) можна сформулювати такі загальні висновки.

Воєнні дії, руйнування виробничих потужностей

та блокування традиційних логістичних маршрутів зумовили кардинальну зміну вітчизняного експортного потенціалу. Довоєнний баланс між продукцією аграрного сектору та металургійної промисловості порушено. Фіксується стрімке падіння експорту продукції

важкої промисловості, що супроводжується посиленням залежності національної економіки від сировинних та аграрних секторів.

Європейський вектор зовнішньої торгівлі став домінуючим напрямом для українських товарів. Інтеграція до європейського торговельного простору та поглиблення умов зони вільної торгівлі дозволили частково компенсувати втрату інших регіональних ринків. Водночас критично висока концентрація експортних потоків на ринках країн ЄС підвищує вразливість вітчизняної економіки до змін кон'юнктури та посилення конкурентного тиску з боку країн-членів Євросоюзу в цьому регіоні. Найбільш гостро конкурентне протистояння виражене з Болгарією, де перетин інтересів за товарними групами та географічними напрямками збуту створює найвищий рівень структурної загрози для українських експортерів на європейському ринку.

Для зміцнення економічної стійкості у воєнний та поствоєнний періоди зовнішньоторговельна політика України має змістити фокус із вивезення первинної сировини на стимулювання виробництва товарів із вищим ступенем переробки та доданою вартістю. Інтеграція у більш складні технологічні ланцюги європейського простору, а також активізація торговельної дипломатії на віддалених ринках (Єгипет, Індія, США, Китай) дозволять зменшити сировинні ризики та знизити рівень конкурентного тиску з боку країн ЄС.

Декларація про використання ШІ. Використання технологій ШІ обмежувалося допоміжними функціями. За допомогою Google Gemini було виконано перевірку орфографії та уточнення формулювань тексту. Автори несуть повну відповідальність за зміст статті, науковість, достовірність результатів та відповідність матеріалу принципам академічної доброчесності.

Список використаних джерел:

1. Шнирков О., Філіпенко, А., Поліщук, Л. Зовнішньоторговельні відносини України в умовах російсько-української війни. Україна дипломатична. 2024. Вип. 25. С. 747–760. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001545500> (дата звернення: 17.05.26).
2. Атаманчук З. А., Приймак Є. О. Зовнішня торгівля України з країнами ЄС на сучасному етапі. Бізнес Інформ. 2025. Вип. 2. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-2-39-46>
3. Дашенко А. Аналіз сучасного стану металургійної галузі України. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-105>
4. Двудіт З. П., Андрусак К. А. Виклики металургійної галузі України в умовах сьогодення. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. 2023. № 1(9). С. 261-272. DOI: <https://doi.org/10.23939/smeu2023.01.261>
5. Гуменюк Я. М. Аграрний експорт України: аналіз та стратегічне планування. Економіка та суспільство. 2023. № 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-93>
6. Бондаренко, С., Нікішина, О., Зеркіна, О., Шапошніков, В. Трансформація аграрного експорту України в умовах російської військової агресії: структурні зміни, адаптивні механізми та глобальні наслідки. Social Development and Security. 2024. 14(3). DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2024.14.3.9>
7. Сегеда С.А. Від сировинної моделі до ланцюгів доданої вартості: структурна модернізація експорту аграрно-продовольчої продукції України. Інноваційна економіка. 2025. № 1. URL: <https://inneco.org/index.php/inneco.ua/article/view/1608>
8. Гривківська, О. В., Карпінський, Р. М. Розвиток аграрних підприємств України в умовах війни. Науковий вісник Київського національного університету технологій та дизайну. 2024. № 154. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-6-4>
9. Пітель Н. Я. Аграрний експорт України в умовах війни. Економіка та управління АПК. 2023. № 2. DOI: <https://doi.org/10.33245/2310-9262-2023-185-2-45-56>
10. Решитько Т. В. Експорт агропродовольчої продукції України як фактор розвитку міжнародних економічних відносин. Центральнотрадянський науковий вісник. Економічні науки. 2024. № 11(44). DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2024.11\(44\).327-334](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2024.11(44).327-334)
11. Власенко Л. В. Комбінований індекс схожості експорту на прикладі аналізу зовнішньоторговельних зв'язків України. Ефективна економіка. 2022. № 4 DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.4.71>
12. Статистика та реєстри. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri#bi> (дата звернення 22.04.2026)
13. List of products exported by Ukraine and partner countries. ITC Trade Map. URL: <https://www.trademap.org/Index.aspx> (дата звернення 02.05.2026)
14. International Trade Centre. Media centre. URL: <https://www.intracen.org/news-and-events/media-centre> (дата звернення 02.05.2026)

References:

1. Shnyrkov, O., Filipenko, A., & Polishchuk, L. (2024). Zovnishnotorhovelni vidnosyny Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Ukraine's Foreign Trade Relations Amid the Russian-Ukrainian War]. Diplomatic Ukraine, (25), 747–760. <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001545500>
2. Atamanchuk, Z. A., & Pryimak, Ye. O. (2025). Zovnishnia torhivlia Ukrainy z krainamy YeS na suchasnomu etapi [Ukraine's Foreign Trade with EU Countries at the Present Time]. Biznes Inform, (2). <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-2-39-46>

4459-2025-2-39-46

3. Datsenko, A. (2024). Analiz suchasnoho stanu metalurhiinoi haluzi Ukrainy [Analysis of the Current State of Ukraine's Metallurgical Industry]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (68). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-105>
4. Dvulit, Z. P., & Andrusiak, K. A. (2023). Vykylyky metalurhiinoi haluzi Ukrainy v umovakh sohodennia [Challenges Facing Ukraine's Steel Industry in the Current Environment]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*, 1(9), 261-272. <https://doi.org/10.23939/smeu2023.01.261>
5. Humeniuk, Ya. M. (2023). Ahrarnyi eksport Ukrainy: analiz ta stratehichne planuvannia [Ukraine's Agricultural Exports: Analysis and Strategic Planning]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (53). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-93>
6. Bondarenko, S., Nikishyna, O., & Zerkina, O. (2024). Shaposhnikov, V. Transformatsiia ahrarnoho eksportu Ukrainy v umovakh rosiiskoi viiskovoi ahresii: strukturni zminy, adaptivni mekhanizmy ta hlobalni naslidky [The Transformation of Ukraine's Agricultural Exports Amid Russian Military Aggression: Structural Changes, Adaptive Mechanisms, and Global Consequences]. *Social Development and Security*, 14(3). <https://doi.org/10.33445/sds.2024.14.3.9>
7. Seheda, S. A. (2025). Vid syrovynnoi modeli do lantsiuhiv dodanoi vartosti: strukturna modernizatsiia eksportu ahrarno-prodovolchoi produktsii Ukrainy [From a raw materials-based model to value chains: structural modernization of Ukraine's agri-food exports]. *Innovatsiina ekonomika*, (1). <https://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/1608>
8. Hryvkivska, O. V., & Karpinskyi, R. M. (2024). Rozvytok ahrarnykh pidpriemstv Ukrainy v umovakh viiny [The Development of Agricultural Enterprises in Ukraine Amid the War]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dizainu*, (154). <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-6-4>
9. Pitel, N. Ya. (2023). Ahrarnyi eksport Ukrainy v umovakh viiny [Ukraine's Agricultural Exports Amid the War]. *Ekonomika ta upravlinnia APK*, (2). <https://doi.org/10.33245/2310-9262-2023-185-2-45-56>
10. Reshytko, T. V. (2024). Eksport ahroprodovolchoi produktsii Ukrainy yak faktor rozvytku mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn. Tsentralnoukrainskyi naukovyi visnyk [Ukraine's exports of agri-food products as a factor in the development of international economic relations]. *Ekonomichni nauky*, 11(44). [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2024.11\(44\).327-334](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2024.11(44).327-334)
11. Vlasenko, L. V. (2022). Kombinovanyi indeks skhozhosti eksportu na prykladi analizu zovnishnotorhovelnykh zviazkiv Ukrainy [A Combined Export Similarity Index: An Analysis of Ukraine's Foreign Trade Relations]. *Efektivna ekonomika*, (4). [10.32702/2307-2105-2022.4.71](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.4.71)
12. Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy. Statystyka ta reiestry [Statistics and Registers]. <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri#bi>
13. ITC Trade Map. List of products exported by Ukraine and partner countries. <https://www.trademap.org/Index.aspx>
14. International Trade Centre. Media centre. <https://www.intracen.org/news-and-events/media-centre>

Дата надходження статті: 26.06.2026 р.

Дата прийняття статті до друку: 21.07.2026 р.

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.08.2026 р.

Стаття поширюється на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License International CC-BY.